УДК 343.9
DOI 10.33244/2617-4154.4(17).2024.245-251

В. В. Топчій,
д-р юрид. наук, професор,
заслужений юрист України,
Державний податковий університет
e-mail: tv1959@ukr.net
ORCID ID 0000-0003-4596-6469

МОЛЕКУЛЯРНО-ГЕНЕТИЧНА ЕКСПЕРТИЗА В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Статтю присвячено дослідженню особливостей здійснення та реалізації молекулярно-генетичної експертизи у кримінальному процесі в умовах воєнного стану. Використання молекулярно-генетичної експертизи дійсно є важливим інструментом для правоохоронних органів у розслідуванні воєнних злочинів та інших кримінальних правопорушень. ДНК-експертизи дають змогу точно ідентифікувати особи, встановлювати родинні зв'язки і навіть створювати генетичні профілі, що суттєво допомагає в пошуку зниклих безвісти та має важливе практичне значення в практичній діяльності правоохоронних органів.

У статті звернено увагу на значення поєднання можливостей ДНК-експертизи з Електронним реєстром геномної інформації людини, який створює ефективну систему для збору та обробки інформації про зниклих. Реєстр дає змогу зберігати генетичні дані, які можуть бути використані в розслідуваннях, допомагаючи в ідентифікації постраждалих і жертв воєнних дій. Такий підхід не лише прискорює процес пошуку, але й підвищує точність результатів.

У статті наголошується, що в процесі розслідування кримінальних правопорушень, пошуку та ідентифікації осіб і загалом під час розкриття кримінальних правопорушень геномна інформація людини має досить вагоме значення, особливо що стосується саме ідентифікації, адже дає змогу встановити конкретну особу. З початком повномасштабного вторгнення рф в Україні молекулярно-генетичні експертизи є важливими, оскільки сприяють ефективному розслідуванню воєнних злочинів, пошуку зниклих безвісти та ідентифікації невпізнаних осіб.

Зазначено, що молекулярно-генетичні дані є потужним доказовим інструментом, який може використовуватися в судах для доведення вини або встановлення невинуватості осіб. Систематичний підхід до збирання генетичної інформації також сприятиме зміцненню міжнародного співробітництва в розслідуванні кримінальних правопорушень і встановленні істини у кримінальному провадженні.

Ключові слова: *кримінальний процес, розслідування кримінальних правопорушень, воєнний стан, кримінальне провадження, експертиза, молекулярно-генетична експертиза.*

© Топчій В. В., 2024

Постановка проблеми. Розслідування кримінальних правопорушень є складним та багатоаспектним процесом, що потребує знань з різних галузей науки, адже під час проведення різних судових експертиз постає необхідність в одержанні спеціальних експертних знань. Останнім часом в Україні надто зростає значення молекулярно-генетичних експертиз, у яких проводиться аналіз слідів біологічного походження. Також, враховуючи повномасштабне вторгнення російської федерації на територію України, досить важливою є взаємодія різних спеціалістів, експертів та правоохоронних органів, адже дає можливість слідчим ретельно документувати кримінальні правопорушення, які кваліфікуються як порушення законів та звичаїв війни, уникати суттєвих процесуальних помилок та не допускати невідповідності в питанні ідентифікації невстановлених осіб, які загинули внаслідок вторгнення та агресії росії в Україну.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання особливостей та значення експертизи у вирішенні завдань досудового розслідування фактів злочинів, учинених в умовах воєнного стану в Україні досліджували такі вчені: П. Є. Антонюк, О. Г. Волошин, Г. О. Гавриш, Т. В. Ганжа, О. Л. Кобилянський, Д. Г. Хомутенко та інші, проте питання саме проведення молекулярно-генетичної експертизи під час розслідування кримінальних правопорушень в умовах воєнного стану є актуальними та потребують ґрунтовного дослідження.

Метою дослідження є ґрунтовний аналіз особливостей здійснення та реалізації молекулярно-генетичної експертизи в кримінальному процесі в умовах воєнного стану.

Виклад основного матеріалу. Досить важливим етапом експертного дослідження та використання його в процесі доказування є саме оцінка висновку експерта. Особливо в умовах воєнного стану та вчинення воєнних злочинів необхідно детально досліджувати питання щодо призначення судових експертиз у кримінальних провадженнях за фактами безвісного зникнення громадян, виявлення місць стихійних поховань, відібрання зразків та призначення молекулярно-генетичної експертизи для розшуку зниклих безвісти, призначення судово-медичної експертизи та особливо порядку призначення молекулярно-генетичної експертизи під час досудового розслідування місць стихійних поховань, особливо під час розслідування на деокупованих територіях.

У процесі розслідування кримінальних правопорушень, пошуку та ідентифікації осіб і загалом під час розкриття кримінальних правопорушень геномна інформація людини має досить вагоме значення, особливо що стосується саме ідентифікації, адже дає змогу встановити конкретну особу. З початком повномасштабного вторгнення рф в Україні молекулярно-генетичні експертизи є важливими, оскільки сприяють ефективному розслідуванню воєнних злочинів, пошуку зниклих безвісти та ідентифікації невпізнаних осіб.

Так, Закон України «Про державну реєстрацію геномної інформації людини» надає визначення, що «*молекулярно-генетична експертиза (дослідження) – дослідження біологічного матеріалу людини, що здійснюється з метою отримання її геномної інформації*», та надає визначення геномної інформації, а саме – *це відомості про генетичні ознаки людини.* Також варто зауважити, що в контексті розслідування воєнних злочинів, вчинених на території України, важливо, що вказаний законодавчий акт також передбачає порядок міжнародного співробітництва та надання геномної

інформації, а саме «*обмін геномною інформацією з іншими країнами та міжнародними організаціями під час кримінального провадження, її використання за запитами іноземних держав здійснюються відповідно до міжнародних договорів України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, та норм Кримінального процесуального кодексу України*» [1].

Норма щодо геномної інформації закріплена і на міжнародному нормативному рівні. Так, зокрема, відповідно до статті 37 Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства «*для запобігання скоєнню злочинів, установлених відповідно до цієї Конвенції, та забезпечення їхнього кримінального переслідування кожна Сторона вживає необхідних законодавчих або інших заходів для накопичення та зберігання з урахуванням відповідних положень стосовно охорони й захисту особових даних та інших відповідних норм і гарантій, передбачених національним законодавством, інформації про ідентифікаційні дані та генетичний код (ДНК) осіб, засуджених за скоєння правопорушень, установлених відповідно до цієї Конвенції*» [2].

Водночас геномна інформація може використовуватися також з метою розшуку безвісти зниклих та ідентифікації загиблих. Така можливість є особливо актуальною в період воєнного стану. Хоч можливість проведення комплексних генетичних експертиз передбачена національним законодавством, але для пошуку безвісти зниклого необхідно досліджувати зразки його близьких родичів (якщо вони є) або особисті речі. У випадку з обробкою даних родичів потрібно отримувати їх згоду на оброблення їхніх персональних даних, після чого можна буде внести їхні генетичні ознаки до бази даних ДНК для проведення пошуків на спорідненість [3].

Вивчення міжнародного досвіду Сполучених Штатів Америки свідчить про ефективність і дієвість методу збору та зберігання геномної інформації в процесі розслідування кримінальних правопорушень.

Так, у квітні 2021 року один із найуспішніших інструментів розслідування, доступний правоохоронним органам США, досяг важливої віхи: 20-мільйонний профіль ДНК було внесено до національної бази даних ДНК за допомогою програмного забезпечення CODIS. CODIS пов'язує невідому ДНК, залишену під час скоєння злочину, із правопорушниками, які за законом зобов'язані надати зразки для бази даних. ФБР запровадило національну базу даних ДНК 1998 року. Програма розпочалася з дев'яти штатів і незабаром поширилася на всі 50 штатів. Нині CODIS установлено в 203 федеральних, державних і місцевих лабораторіях Сполучених Штатів. Він використовується для обміну профілями ДНК між усіма 50 штатами, округом Колумбія, Пуерто-Ріко, федеральними правоохоронними органами та Міністерством оборони. Програмне забезпечення CODIS також використовується 58 країнами для ідентифікації правоохоронних органів; міжнародні бази даних не пов'язані з національною базою даних ДНК у Сполучених Штатах. Завдяки внесенню поправок і розширенню Закону про ідентифікацію ДНК 1994 року CODIS продовжує допомагати державним судово-медичним лабораторіям пов'язувати докази з місця злочину з іншими справами або особами, які вже були засуджені чи заарештовані за певні злочини. Розширення законів про збір ДНК на державному та місцевому рівнях розширило CODIS, що сприяло більшій кількості

кримінальних розслідувань і призвело до збільшення кількості судових переслідувань по всій країні. Окрема, але не менш важлива частина національної бази даних ДНК може допомогти в ідентифікації зниклих і невідомих осіб [4].

Державні та місцеві кримінальні лабораторії, які беруть участь у CODIS, проводять аналіз ДНК-зразків доказів на місці злочину та засуджених злочинців. ФБР безкоштовно надає лабораторіям-учасникам спеціальне програмне забезпечення, яке організовує та керує профілями ДНК і пов'язаною інформацією. Програмне забезпечення також дає змогу лабораторіям-учасникам порівнювати профілі ДНК і сповіщає відповідні лабораторії, коли два або більше профілів ДНК збігаються. Підрозділ судових наукових систем, що є частиною Лабораторного відділу ФБР, брав безпосередню участь у розробленні всіх аспектів CODIS і продовжує наглядати за програмою [5].

Проте на практиці бувають випадки, коли під час проведення судової молекулярно-генетичної експертизи, в процесі якої була досліджена ядерна ДНК, не було отримано позитивних результатів експертизи, які б допомогли під час вирішення питань щодо ідентифікації невпізнаної особи. У такому разі можна використати можливості методу дослідження мітохондріальної ДНК. Така експертиза дає змогу здійснювати встановлення родинних зв'язків та підтвердження біологічної спорідненості, коли серед родичів безвісти зниклої особи є лише мати.

Враховуючи реалії сьогодення та наслідки повномасштабного вторгнення рф в Україну, ДНК-експертиза є важливим інструментом для пошуку та ідентифікації безвісти зниклих осіб.

За кожним фактом зникнення, викрадення або потрапляння в полон органом досудового розслідування розпочинається кримінальне провадження. Зразки ДНК відбираються в біологічних батьків чи дітей зниклої людини, а проведення молекулярно-генетичної експертизи здійснюється лише за постановою слідчого й безоплатно [6].

Саме використання новітніх технологій для збору, обробки та аналізу інформації дає змогу формувати повну та об'єктивну доказову базу для притягнення військових злочинців рф до відповідальності. Завдяки ДНК-лабораторіям ANDE, які Нацполіція отримала від США, час ідентифікації осіб, загиблих унаслідок бойових дій, скоротився до 90 хвилин [7].

Закон про швидку ДНК 2017 року був одноголосно прийнятий Палатою представників і Сенатом у США. Закон дає можливість проводити швидке тестування ДНК заарештованих у відділках поліції, що є важливим кроком уперед для зменшення сексуального насильства та інших насильницьких злочинів. 2016 року ANDE стала першою системою Rapid DNA, яка отримала схвалення від ФБР. Система ANDE є революційною з огляду на час до досягнення результату, надійність, повну наскрізну функціональність, економічну ефективність і простоту використання (настільки проста, що технічний оператор не потрібен) [8].

Висновки. Отже, молекулярно-генетична експертиза в Україні має важливе значення в судовій практиці та експертній діяльності. Досить важливо враховувати швидкі технологічні та інформаційні зміни і їхні впливи на молекулярно-генетичну експертизу, а наведений аналіз досвіду США у регулюванні цієї сфери є напрямом впровадження новітніх технологій під час призначення та проведення молекулярно-генетичної експертизи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про державну реєстрацію геномної інформації людини : Закон України від 9 липня 2022 року № 2391-IX. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2391-20#Text (дата звернення: 02.05.2024).

2. Конвенція Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства. Ратифіковано Законом України від 20 червня 2012 року. № 4988-VI. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_927#n2 (дата звернення: 22.09.2024).

3. Геномна інформація людини (ДНК): облік в умовах воєнного стану та ризики під час обробки / Українська гельсінська спілка з прав людини : офіційний вебсайт. URL : https://www.helsinki.org.ua/articles/henomna-informatsiia-liudyny-dnk-oblik-v-umovakh-voiennoho-stanu-ta-ryzyky-pid-chas-obrobky/ (дата звернення: 22.09.2024).

4. The FBI's Combined DNA Index System (CODIS) Hits Major Milestone / NEWS. Washington, D.C. FBI National Press Office (202) 324-3691. URL : https://www.fbi.gov/news/press-releases/the-fbis-combined-dna-index-system-codis-hits-major-milestone (дата звернення: 22.09.2024).

5. The Combined DNA Index System. Report No. 01–26 September 17, 2001 / Office of the Inspector General. URL : https://oig.justice.gov/reports/FBI/a0126/intro.htm (дата звернення: 22.09.2024).

6. ДНК-експертиза для пошуку загиблих проводиться лише за постановою слідчого – Лубінець / УКРІНФОРМ. URL : https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3693116-dnkekspertiza-dla-posuku-zagiblih-provoditsa-lise-za-postanovou-slidcogo-lubinec.html (дата звернення: 22.09.2024).

7. Завдяки ДНК-лабораторіям зі США ідентифікація загиблих займає 90 хвилин – Нацполіція / УКРІНФОРМ. URL : https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3688757-zavdaki-dnklaboratoriam-zi-ssa-identifikacia-zagiblih-zajmae-90-hvilin-nacpolicia.html (дата звернення: 22.09.2024).

8. Rapid DNA / ANDE. URL : https://www.ande.com/about (дата звернення: 22.09.2024).

REFERENCES

1. On State Registration of Human Genomic Information : Law of Ukraine of July 9, 2022, No. 2391-IX. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2391-20#Text (accessed: 02.05.2024).

2. Council of Europe Convention on the Protection of Children against Sexual Exploitation and Sexual Abuse. Ratified by the Law of Ukraine of June 20, 2012. No. 4988-VI. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_927#n2 (accessed: 22.09.2024).

3. Human genomic information (DNA): accounting under martial law and risks during processing / Official website of the Ukrainian Helsinki Human Rights Union. URL : https://www.helsinki.org.ua/articles/henomna-informatsiia-liudyny-dnk-oblik-v-umovakh-voiennoho-stanu-ta-ryzyky-pid-chas-obrobky/ (accessed: 22.09.2024).

4. The FBI's Combined DNA Index System (CODIS) Hits Major Milestone / NEWS. Washington, D.C. FBI National Press Office (202) 324-3691. URL : https://www.fbi.gov/news/press-releases/the-fbis-combined-dna-index-system-codis-hits-major-milestone (accessed: 22.09.2024).

5. The Combined DNA Index System. Report No. 01–26 September 17, 2001 / Office of the Inspector General. URL : https://oig.justice.gov/reports/FBI/a0126/intro.htm (accessed: 22.09.2024).

6. DNA examination for the search for the dead is carried out only by order of the investigator – Lubinets / UKRINFORM. URL : https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/ 3693116-dnkekspertiza-dla-posuku-zagiblih-provoditsa-lise-za-postanovou-slidcogo-lubinec.html (accessed: 22.09.2024).

7. Thanks to DNA laboratories from the United States, identification of the dead takes 90 minutes – National Police / UKRINFORM. URL : https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3688757-zavdaki-dnklaboratoriam-zi-ssa-identifikacia-zagiblih-zajmae-90-hvilin-nacpolicia.html (accessed: 22.09.2024).

8. Rapid DNA / ANDE. URL : https://www.ande.com/about (accessed: 22.09.2024).

V. V. TOPCHII. MOLECULAR AND GENETIC EXPERTISE IN A CRIMINAL PROCESS UNDER THE CONDITIONS OF THE STATE OF MARTIAL

The article is devoted to the study of the peculiarities of conducting and implementing molecular genetic examination in criminal proceedings under martial law. The use of molecular genetic expertise is indeed an important tool for law enforcement agencies in the investigation of war crimes and other criminal offenses. DNA examinations allow for accurate identification of individuals, establishing family ties and even creating genetic profiles, which greatly helps in the search for missing persons and is of great practical importance in the practical activities of law enforcement agencies.

The article draws attention to the importance of combining the capabilities of DNA expertise with the Electronic Registry of Human Genomic Information, which creates an effective system for collecting and processing information about missing persons. The registry allows storing genetic data that can be used in investigations, helping to identify victims and survivors of war. This approach not only speeds up the search process but also increases the accuracy of the results.

The article emphasizes that in the process of investigating criminal offenses, searching for and identifying individuals, and in general, in solving criminal offenses, human genomic information is quite important, especially with regard to identification, as it allows to identify a specific person. Since the beginning of the full-scale invasion of Ukraine by Russia, molecular genetic examinations are important because they contribute to the effective investigation of war crimes, the search for missing persons and the identification of unidentified persons.

It is noted that molecular genetic data is a powerful evidentiary tool that can be used in courts to prove guilt or establish innocence. A systematic approach to the collection of genetic information will also contribute to strengthening international cooperation in the investigation of criminal offenses and establishing the truth in criminal proceedings.

Keywords: *criminal procedure, investigation of criminal offenses, martial law, criminal proceedings, examination, molecular genetic examination.*

Стаття надійшла до редколегії 7 жовтня 2024 року